

АВТОКЕФАЛИЯ ПО КОНСТАНТИНОПОЛСКИ



Атанасий Зоитакис, кандидат на историческите науки, преподавател в катедрата по история на Църквата (Исторически факултет на Московския университет)

Днес православният свят се оказва разделен. В Украйна, Северна Македония, Черна гора, Абхазия е неспокойно. Повод за «брожението» е проблемът с автокефалията. Липсва съгласие – кой, при какви условия и по какъв начин може да обяви появата на нова Поместна Православна Църква.

Показателен пример е ситуацията в Църквата на Чешките земи и Словакия. През тази година се навършват 70 години от автокефалията ѝ, получена от Руската Православна Църква. Но Константинополската патриаршия не признава тази автокефалия и дори издаде на 27 август 1998 г. собствен «Патриаршески и синодален томос за даруване на автокефалия на светата Православна Църква в Чешките земи и Словакия». Оттогава всеки опит на чешките и словашките християни да си спомнят за ролята на Руската Църква предизвиква достатъчно ожесточена реакция. Четейки писмата от Фенер, човек е поразен от необикновено резките за един дипломатически документ формулировки. В Константинопол са недоволни от «нарушаването на споразуменията» и «пренебрегването на установения църковен и каноничен ред». Автокефалията от 1951 г. наричат «незаконна», характеризират я като «негативно, явно неканонично, нищожно

събитие». Изразяват «съмнения в искреността и честността» на чехите и словаците, и искат от тях «да изучите най-сетне историята и каноничното право... и да не ни провокирате»; в противен случай заплашват със санкции и дори отзоваване на автокефалията им с попътно изваждане «от свещените диптиси на Православните автокефални Църкви».

Опитите за договаряне

Сред постановленията на Вселенските събори няма канони, регламентиращи предоставянето на автокефалия. Именно това стана повод за днешните конфликти.

Идеята за решаване на натрупалите се трудности на нов Всеправославен събор излезе на авансцената в началото на XX в. През тези години предстоятелите на Поместните Църкви водеха активна кореспонденция помежду си и като цяло съгласуваха кръга от теми, който трябваше да бъде поставен за общоправославно обсъждане.



Световните войни, руската революция, прогонването на гърците от Мала Азия и други подобни събития бяха пречка за провеждането на събора. И въпреки това от 8 до 23 юни 1930 г. в атонския манастир Ватопед се състоя съвещание, на което представителите на Поместните Църкви съгласуваха кръга от теми, подходящи за съборно обсъждане. Сред тях бе и темата «Предпоставки и начин за предоставяне на автономия и автокефалия».

В началото на заседанието доклад прочете секретарят на комисията, Швейцарският митрополит

Дамаскин, който разказа по какво Православните Църкви са съгласни, а в какво се разминават.

Ще цитираме няколко най-важни места от този доклад:

- «Всички светейши Православни църкви са съгласни, че е необходимо всеправославно съгласие за провъзгласяването на автокефалия».
- «Каноничното предоставяне на автокефалия е невъзможно без предварително потвърждение от страна на всеправославния консенсус».
- «Еклисиологичната и каноничната основа на институцията автокефалия гарантира равночестността на автокефалията на всички поместни автокефални Православни църкви».

През 1961 г. на остров Родос се състоя Първото Всеправославно съвещание с участието на повечето Поместни Църкви. Срещата потвърди важността на обсъждането на проблема с автокефалията на бъдещия събор. На I Всеправославно предсъборно съвещание през 1976 г. темата «Автокефалията и начинът за нейното провъзгласяване» бе включена в списъка на 10-те теми от дневния ред на Светия и Велик събор.

През ноември 1993 г. на Междуправославната подготвителна комисия в швейцарския Шамбези темата «автокефалия» започна най-сетне да се обсъжда по същество.



Халкидонският митрополит Мелитон и Швейцарският митрополит Дамаскин на предсъборното съвещание в Шамбези, 1976 г.



Първото Всеправославно предсъборно съвещание, Шамбези, Швейцария, 1976 г.

В резултат на проведената дискусия Поместните Църкви (на съвещанието отсъстваха само Йерусалимската и Грузинската патриархии) почти изцяло съгласуваха текста на документа «Автокефалията и начинът за нейното провъзгласяване», според който в бъдеще автокефалия ще се предоставя с одобрението на всички Поместни Църкви, а «църквата, провъзгласена за автокефална, се въвежда като равноправна в общението на Православните църкви и има всички общоправославно установени канонични привилегии (диптиси, споменаване, междуправославни отношения и т.н.)».

В частност, за необходимо условие за предоставянето на автокефалия в т.3 на този документ бе провъзгласено «съгласието на църквата майка и наличието на всеправославен консенсус». След изпълняването на тези условия в процеса се включва Вселенският патриарх. «Църквата майка, получавайки молба от подчинения ѝ църковен регион, оценява съществуващите еклисиологични, канонични и пастирски предпоставки за предоставянето на автокефалия. В случай, че Поместният събор в качеството си на висш църковен орган даде своето съгласие, той внася съответното предложение във Вселенската патриаршия за търсене на всеправославен консенсус, информирайки останалите поместни Автокефални църкви». И по-нататък, в т.6 – «Всеправославният консенсус се изразява от единодушното съгласие на съборите на Автокефалните църкви».

Оставаше само да се достигне съгласие за това как именно се провъзгласява автокефалията, предоставена по общо съгласие на всички Поместни Църкви: кой и как подписва съответния документ.

И все пак постигнатият успех не беше развит. Шест години Константинополската патриаршия, председателстваща в Междуправославната подготвителна комисия, не свикваше нейни заседания. През 1999 г. тя направи такъв опит, но той увисна заради започналата три години преди това естонска църковна криза. Константинополската патриаршия поиска в заседанията наред с общопризнатите Поместни Църкви да участва и т. нар. Естонска апостолска православна църква, учредена на каноничната територия на Руската Православна Църква като автономия на Константинополската патриаршия. Естествено, Руската Православна Църква не можеше да се съгласи с подобен подход.



Митрополит Иларион, участник в заседанията на Междуправославната комисия за подготовка на Светия и Велик събор на 10-16 декември 2009 г. и 22-26 февруари 2011 г. в Шамбези.



Митрополит Иларион (последният вдясно) на Четвъртото Всеправославно предсъборно съвещание. Шамбези, Швейцария, 6-13 юни 2009 г.

През 2008 г. Константинополската патриаршия се отказа от предишните си искания и отново се отвори път към възобновяване на преговорите. Обсъждането на проблема с автокефалията продължи по време на Междуправославната подготвителна комисия през декември 2009 г. На това заседание част от Поместните Църкви защитаваха позицията, че томоса за автокефалия подписва «Вселенският патриарх като изразител на всеправославния консенсус». На свой ред, делегациите на Руската, Сръбската, Румънската, Българската, Полската и Чехословашката Църкви смятаха, че томосът трябва да бъде подписан от представителите на всички Поместни Църкви. Точка 3в през 2009 г. звучеше тъй: «Изразявайки съгласието на църквата майка и всеправославния консенсус, Вселенският патриарх официално провъзгласява автокефалията на ходатайстващата за това църква посредством издаването на томос за автокефалия. Този томос се подписва от Вселенската патриаршия и се засвидетелства от подписите на блаженейшите предстоятели на светейшите Православни Църкви, поканени за това от Вселенския патриарх». Но въпросът за съдържанието на томоса и начина за неговото подписване бе оставен на следващата Междуправославна подготвителна комисия (2011).

През 2011 г. обаче до консенсус пак не се стигна, защото действащият регламент предвиждаше приемане на документите само в случай на единодушно одобрение от страна на всички Поместни Църкви. И все пак проблемът с автокефалията беше както никога близо до своето решаване. През ноември 2011 г. главата на Отдела за външноцърковни връзки на Руската Православна Църква митрополит Иларион отбеляза, че «остава да се преодолеят някои детайли с техническо естество». Същината на разногласията бе в следното: делегацията на Константинополската патриаршия настояваше, че подписът на Вселенския патриарх под томоса за автокефалия трябва

да бъде специално обособен (предлагаше се да бъде снабден с думата «апофенете» (гр. «решава»), а подписите на предстоятелите на останалите поместни Православни Църкви — с думата «синапофенете» («съвместно решават»)); делегацията на Руската Православна Църква бе на мнение, че томосът трябва да се утвърждава с еднакви подписи на предстоятелите на всички поместни Православни Църкви, като при това на Константинополския патриарх, разбира се, трябва да бъде предоставено мястото на пръв сред равни.

И все пак през април 2011 г. въпросът за автокефалията бе временно свален от обсъждане по инициатива на Константинополския патриарх Вартоломей, който разпрати писма до поместните Православни Църкви с предложение да се проведе Всеправославен събор, а дискусията по спорния въпрос да се отложи до по-добри времена.



Синаксис на предстоятелите и представителите на поместните Православни църкви. Истанбул, Турция, 6-9 март 2014 г.



Светейшият Патриарх Московски и Всеруски Кирил и митрополит Иларион на събранието на предстоятелите на поместните Православни църкви. Шамбези, Швейцария, 22-27 януари 2016 г.

На Синаксиса на предстоятелите през 2014 г. бе решено, че темата «автокефалия» ще се обсъжда отново в рамките на подготвителна комисия, за да бъде поставена на Всеправославния събор. Но обсъждането така и не се състоя, формално поради недостиг на време. Въпреки това през 2015 г. предстоятелите на Грузинската, Сръбската и Българската Православни Църкви в писма до патриарх Вартоломей се изказаха за внасяне на темата «автокефалия» в дневния ред на Светия и Велик събор.

През 2016 г. на събранието на предстоятелите на Поместните Православни Църкви Руската Църква настойчиво предлагаше да се решат оставащите незначителни разногласия по въпроса за предоставянето на автокефалия. Но Константинополската патриаршия отказа под предлог, че

това може да забави свикването на събора. Заедно с това Фенер за пореден път обеща да не се меси в църковните дела на Украйна нито преди събора, нито след него. «Повярвахме на тези думи – заяви впоследствие главата на ОВЦС митрополит Иларион пред гръцката православна агенция Romfea. – Мислехме си: щом така казва Вселенският патриарх, хайде наистина, както той обещава, да проведем събора, а след това да продължим обсъждането на темата «автокефалия». Не трябваше да му вярваме, той ни измами. Направихме голяма грешка».



Авидският епископ Кирил

И наистина, един от йерарсите на Константинополската патриаршия, Авидският епископ Кирил в статията си «Украинската автокефалия» честно признава, че дори ратификацията на документа за автокефалия

от Критския събор нямаше да промени нищо – Константинопол щеше да продължи да действа въз основа на собственото си разбиране за «първенстващата си роля» в Православната Църква.

Как «сестрите» станаха «дъщери»

Опирайки се върху собственото си своеобразно и свободно тълкуване на каноните, Фенер се опитваше да обоснове своята «уникална привилегия да приема жалби от йерарсите и духовенството» на всички Поместни Църкви. И с течение на времето заяви претенции за контрол над цялата православна диаспора.

Промени претърпя и учението за автокефалията. Още в средата на XIX в., обявявайки създаването на Еладската църква, Фенер заяви: «Православната църква в Еладското кралство отсега се обявява и провъзгласява за духовна сестра на бившата църква майка, Вселенската патриаршия». Вселенската патриаршия вече няма да бъде «църква майка», а «църква сестра» (томосът от 1850 г.).

Струва си да отбележим, че въпреки факта, че Еладската Църква се отнасяше непосредствено към юрисдикцията на Константинопол, проблемът беше решен на свикания за тази цел Свети и Велик събор с участието на представители на други Поместни църкви.

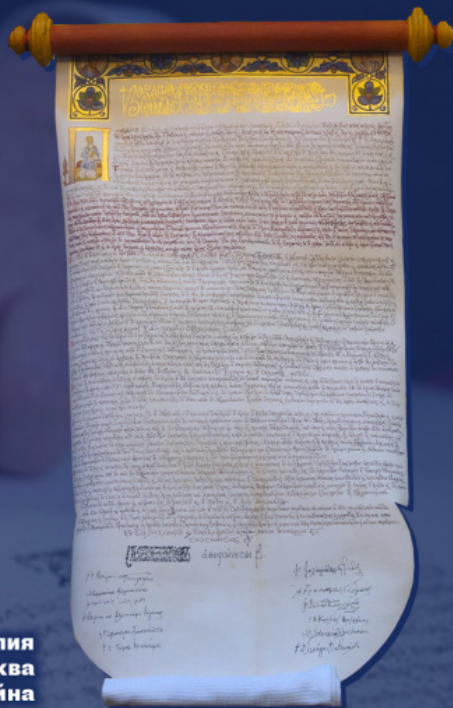
Автокефалията на Еладската църква вече бе достатъчно силно ограничена, и все пак в по-късните томоси ситуацията се промени още повече не в полза на Поместните Църкви. Издавайки нови томоси за автокефалия, в Константинопол продължаваха да ограничават правата на Поместните Църкви (при това решенията се вземаха единолично, без консултации с другите църкви). Особено показателни са документите, близки до нашето време.

В томосите, адресирани до Православната Църква на Чешките земи и Словакия (1998) и до тъй наречената Православна църква на Украйна (2019), става дума за съществено орязани права.



Патриарх Вартоломей подписва томоса за автокефалията на Православната църква на Украйна

Томосът за автокефалия на Православната църква на Украйна



Константинопол си оставя правото да отзове дарената от него автокефалия, регламентира структурата и принципите на управление на новата Поместна Църква, забранява ѝ да има свое задгранично паство, предвижда тя да получава мирот от «църквата майка», оставя за себе си правото да ръководи общуването на новата автокефалия с другите Поместни Църкви.

Фактически Константинопол се самопровъзгласява за глава на всички Поместни Църкви, както е казано директно в томоса за тъй наречената украинска «църква»: «Автокефалната църква в Украйна познава в качеството на свой глава всесветейшия апостолски и патриаршески Вселенски престол, както и другите патриарси и предстоятели».

Така Константинопол се опитва да стане уникален по своя статус «попечител» на всички останали Поместни Църкви, осъществяващ надзор върху тях.

Очевидно е, че претенцията на Константинопол, че има «уникално» право да предоставя автокефалии, е не само лишена от исторически и канонически основания, но и пряко противоречи на всички съгласувани подходи към този въпрос на всеправославно ниво. При това трябва да се отбележи, че само преди няколко години самият Фенер настояваше върху необходимостта от всеправославен консенсус по този въпрос. И въпреки това той даде «автокефалия» на ПЦУ, без да обсъди въпроса на всеправославно събрание, без да получи одобрение от Поместните Църкви, действайки въпреки православните канони. Така той зачерта целия многогодишен труд по изработване на общия консенсус.

